

Литература

1. Экологические индикаторы мониторинга и оценки окружающей среды. Министерство национальной экономики Республики Казахстан Комитет по статистике, 2018 года. - [ЭР]. Режим доступа: https://stat.gov.kz/ecologic/air_pollutant_emissions

Төлегетай Ж.Ә., Салиев Н.Д., 4 курс (Қарағанды Бөкетов университеті)
Ғылыми жетекші - э.ғ.к қауымдастырылған профессор Ж.Т.Хишаева

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТИҢ ДАМУЫ

Экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен транспаренттілігінің басты атрибуттарының бірі бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік жүйесінің халықаралық стандарттарға сәйкестігі болып табылады. Бұл Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына (ХҚЕС) көшу белгілі бір халықаралық қаржыгерлер енгізген директивалық норма болғандықтан емес, капиталды интеграциялау, экономиканы жедел дамыту үшін негіз болатын қаржылық есептілікті әмбебап және біркелкі түсіну үшін қажет заманауи стиль.

ХҚЕС – қазақстандық ұйымдардың бәсекеге қабілеттілігі мен инвестициялық тартымдылығының құрамдас бөлігі ретінде және соның салдарынан Қазақстанның бүкіл экономикасы, ал ХҚЕС бойынша білім мен жұмыс-қазіргі заманғы бухгалтер мен аудитор ғана емес, сонымен қатар қазіргі басшы имиджінің қажетті, сапалы штрихы ретінде [1].

Қазақстанның ондаған жылдар бұрын жасаған таңдауы Қазақстан сапалы даму жолын таңдауды ресми түрде жариялаған кезде өзінің өміршеңдігін көрсетті. Қазақстанда қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттарын енгізу дамушы нарықтық экономиканың талаптарына байланысты. Республика экономикасын одан әрі реформалауға, бағалы қағаздар нарығын, банк және сақтандыру ісін, инвестициялық қызметті жандандыруға бағытталған бірқатар заңнамалық актілерді қабылдауға байланысты қазақстандық есепті Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарына көшіру туралы шешім қисынды болып көрінеді.

Қазақстанның ХҚЕС – ке көшуі Қазақстан мен халықаралық қоғамдастық арасындағы өзара сенімді қалыптастыру процесіндегі маңызды қадам. Корпоративтік ашықтықтың артуы инвестициялардың инвесторлар үшін тәуекелділігі төмен болатынын білдіреді.

Сонымен қатар, ХҚЕС-ке көшуді қазақстандық есеп пен есептілікті реформалаудың жалғыз мақсаты ретінде қарастыруға болмайды. Шындығында, реформа әлдеқайда тереңірек болуы керек және экономикалық қатынастардың жаңа түріне тиімді қондырма құрудан тұруы керек.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі Халықаралық қаржылық есептілік стандарттарын тиімді енгізу бойынша жұмысты жалғастыруда, атап айтқанда:

- "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" Заңмен Қазақстанда ХҚЕС танылды және ХҚЕС сәйкес қаржылық есептілікті жасауға міндетті ұйымдардың тізбесі айқындалды [2];

- Заңды іске асыру үшін 12 нормативтік құқықтық актілер, оның ішінде ұлттық қаржылық есептілік стандарттары, шоттардың үлгілік жоспары, қаржылық есептілік нысандары, бастапқы есепке алу құжаттары мен бухгалтерлік есеп тіркелімдерінің нысандары әзірленді және бекітілді;

- ХҚЕС 2006 жылғы нұсқалары мемлекеттік және орыс тілдерінде аударылып, ресми жарияланды;

- Үкімет бекіткен ХҚЕС -қа көшу жөніндегі іс-шаралар жоспары іске асырылды;

- ХҚЕС-ке көшу бойынша түсіндіру жұмыстары жүргізілді.

Қазіргі уақытта білікті мамандарға үлкен қажеттілік бар. Бұл көбінесе көптеген ХҚЕС қаржылық есептілікке қатысты оқиғаларды бағалауды көздейтіндігімен байланысты, ал жоспарланған экономика мен егжей-тегжейлі реттеу жағдайында дайындалған бухгалтерлік қызметкерлердің бухгалтерлік оқиғаларды бағалау тәжірибесі жоқ. Көптеген ҚЕХС жалпы

сипатқа ие және оларда ХҚЕС енгізуді қалай жүргізу керектігі туралы егжей-тегжейлі нұсқаулар жоқ, бұл белгілі бір проблемалармен бірге келеді.

Қолданыстағы салық заңнамасы бухгалтерлік есеп деректерін салық мақсатында қолдану үшін аударуға әрдайым мүмкіндік бермейді. Бұл мәселені Қазақстан Республикасының жаңа Салық кодексі реттеуге арналған. "Проблемалық" сәттердің мысалдары активтерді қайта бағалау және құнсыздану, оларды белгілі бір актив ретінде жіктеу, функционалды валютада есепке алу және пайдалы пайдалану мерзімі болып табылады. Салық кодексінің ережелерін ХҚЕС-пен салыстыра отырып талдау салықтық тексерулер жүргізу кезінде туындауы сөзсіз болатын жанжалды жағдайларды анықтайды [3].

Мұндай жағдайлар келесі жағдайларға байланысты:

- кейбір жағдайларда ХҚЕС есепке алу объектілеріне әртүрлі немесе балама тәсілдерді көздейді және кәсіби пайымдауды қолдануды талап етеді;
- активті есепке алу кезінде ХҚЕС осы активке меншік құқығын назарға алмайды, бірақ осы активке байланысты тәуекелдер мен сыйақылардың елеулі үлесін беруге негізделеді;
- ХҚЕС IASB енгізген жиі өзгерістерге ұшырайды, бұл салық заңнамасын белгілі бір күнгі жағдай бойынша ХҚЕС-ке сәйкестендірудің барлық әрекеттерін теңестіре алады.

Қазіргі жағдайда кәсіпорындардың экономикалық қызметтерін ұлттық заңнама мен есепке алу әдістемелерін қолдану саласында ғана емес, сонымен қатар Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары саласында іргелі теориялық білімі мен практикалық дағдылары бар сапалы жаңа деңгейдегі мамандармен қамтамасыз ету маңызды бола түсуде.

Сертификаттау, кәсіби бухгалтерлерге үміткерлер біздің республика үшін өте өзекті. "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы" Қазақстан Республикасының Заңында "кәсіби бухгалтер" ұғымы және кәсіби бухгалтерді даярлау шарттары енгізілді. 2012 жылғы 1 қаңтардан бастап қоғамдық мүдделер Ұйымының Бас бухгалтері лауазымына Кәсіби бухгалтер тағайындалады.

Қазіргі уақытта экономикалық субъектілер басшыларының бухгалтерлік қызмет шығындарына принципті көзқарасы өзгеруі керек. Бухгалтерлік есеп инвестициялауды қажет ететін инвестициялық жоба ретінде қарастырылуы керек. Ең алдымен, бұл қызметкерлерге инвестиция салу, оны оқыту және біліктілікті арттыру туралы. Халықаралық стандарттарды қолданудың нақты технологияларын беру режимінде ХҚЕС-ке сәйкес білім мен жұмыс дағдыларын ұсына алатын консультанттарды тарту орынды болып көрінеді.

ХҚЕС форматында есеп жүргізуге қабілетті білікті қызметкерлердің тапшылығы оқытуды ұйымдастыру арқылы жойылуы мүмкін.

Білім беру мекемелері ХҚЕС-ке көшу бойынша қолданбалы бағыттағы сапалы оқыту курстарының жүйесін әзірлеп, дайындауы қажет.

Әлемдік тәжірибеде кәсіби бухгалтерлерді сертификаттаудың әртүрлі бағдарламалары қолданылады. Орыс тіліндегі аудит, есеп, бақылау және қаржылық менеджмент саласындағы ең танымал біліктіліктер:

- Certified Public Accountant (CPA)
- Certified Management Accountant (CMA)
- Certified Internal Auditor (CIA)
- Chartered Management Accountant (CIMA)
- Chartered Certified Accountant (ACCA)
- Diploma in International Financial Reporting (DipIFR (Rus))
- Сертификатталған тәжірибелік бухгалтер (sac) және Сертификатталған халықаралық кәсіби бухгалтер (CIPA)

Қазақстанның халықаралық стандарттарға бағдарлануы оң әлемдік тәжірибені алуды талап ететінін атап өту маңызды.

Әдебиеттер

1. Тулешова Г.К. Учет и отчетность по международным стандартам. Учебное пособие. -Алматы, 2020г.

2. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 28 ақпандағы №234 Заңы. //https://adilet.zan.kz/
3. Қазақстандағы халықаралық аудит стандарттары – Алматы, 2021 ж.

Тұрсынбай А.Ш., 3 курс (Қарағанды Бөкетов университеті), Оспанова Қ. Қ., 3 курс
(Қарағанды Техникалық университеті)

Ғылыми жетекші – э.ғ.м., аға оқытушы Темирбекова Л.А.

КӘСІПОРЫННЫҢ ЕҢБЕК РЕСУРСТАРЫНЫҢ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУЫН ТАЛДАУ

Байлықтың негізгі көздерінің бірі және материалдық және рухани игіліктерді құрудың негізгі факторы – еңбек. Қазіргі экономикалық жағдайда негізгі мәселелердің бірі әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық пен тәртіптің тетіктері мен факторларын анықтау, ұйымдарды басқарудың ең тиімді әдістерін әзірлеу, сондай-ақ күрделі, үнемі өзгеріп отыратын ортада олардың тұрақты өзін-өзі қолдайтын дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Кез-келген ұйымның қызметінде еңбек ресурстары ерекше рөл атқарады, сондықтан олардың қызмет барысында ұйымның иелігіндегі ресурстар түпкілікті өнімге айналады. Сондықтан көптеген зерттеулер ұйымның еңбек ресурстарын тиімді пайдалану мәселелеріне арналады. Қазіргі уақытта кәсіпорынның еңбек ресурстарын ұтымды пайдалану еңбек өнімділігіне, шығарылатын өнімдер мен көрсетілетін қызметтердің бәсекеге қабілеттілігіне тікелей әсер етеді, яғни бұл кәсіпорынның жұмысын сипаттайтын маңызды көрсеткіш және нәтижені анықтайтын негізгі қозғаушы күш болып табылады.

Қазіргі уақытта еңбек ресурстарына еңбекке қабілетті жастағы халық, яғни 16-59 жастағы ер адамдар, 16-54 жастағы әйелдер, бірінші және екінші топтағы жұмыс істемейтін мүгедектерді және жеңілдікті шарттармен кәрілік бойынша зейнетақы алатын адамдарды қоспағанда (зиянды өндірістердің, өнердің кейбір түрлерінің қызметкерлері және төрт және одан да көп баласы бар көп балалы аналар); ерлер мен тиісінше 60 және 55 жастан асқан әйелдер, экономиканың мемлекеттік секторында және қоғамдық өндірісінде жұмыс істейтін 16 жасқа дейінгі жасөспірімдер. Еңбек ресурстарының негізгі бөлігін еңбекке қабілетті жастағы халық құрайды. Бұл көрсеткіштің өзгерісі халықтың табиғи қозғалысына – туу мен өлімге байланысты. Туу коэффициенті еңбек ресурстарының өзгеруіне 16 жылдан кейін әсер етеді. Еңбекке қабілетті жасқа енетін және зейнеткерлік жасқа ауысатын ұрпақтар санының арақатынасы өзгеруі себебінен еңбекке қабілетті халықтың үлес салмағы өзгеріп отырады [1].

Кадрлар немесе қызметкерлер, кәсіпорындар және оның өзгерістерін белгілі бір сандық, сапалық сипаттамалар мен тиімділік көрсеткіштері арқылы бағалауға болады. Мысал ретінде ЖШС «KazAgro Resurs» еңбек ресурстарының қозғалысы мен динамикасын талдау үшін бірқатар зерттеулер мен талдаулар жүргізуге болады. Төменде 1-кестеден көре аламыз.

1 кесте

«KazAgro Resurs» ЖШС-нің 2021-2022жж. еңбек ресурстарын талдау

Көрсеткіштер	2021ж	2022ж	Ауытқуы, +/-,%	
Қызметкерлердің орташа жылдық саны, адам	2220	2225	+5	100,23
Жалпы өнімнің құны, мың. тг	6358617	7517296	+1158679	118,22
Жұмысшылардың жұмыс істеген саны,мың адам/к	537	526	-11	97,95
Жұмысшылардың жұмыс істеген саны, мың адам/сағ	3938	3750	-188	95,23
1 қызметкер жұмыс істеген күн	242	236	-6	97,52
1 қызметкер жұмыс істеген сағат	1774	1685	-89	94,98
Жұмыс күнінің орташа ұзақтығы, сағ	7,5	7,2	-0,3	96,00